

21. LA NOVA ADMINISTRACIÓ LOCAL

Les famílies en ascens

El primer batle reial de la nova vila fou Guillem Gilabert* 1311 i hi hagué tres batles Gilabert al llarg del segle XIV. Hi hagué també nou batles de la família Llorenç, un total de deu Bastard i dos Moyà. Tan sols tenim 51 noms (RRV2, p. 65) dels batles durant aquell segle. Encara que alguns ocupaven el càrrec més d'una vegada, alguns noms segurament s'han perdut. (Vegeu p 91 per tots el noms).

Sabem que el primers Gilabert, Palou/Llorenç i Bastard arribaven a Binissalem amb la primera generació d'establiments: els Gilabert el 1242, Ramon Palou el 1245, i el Bastard** el 1246. Tots foren establerts a trossos de terra no molt grans, o amb rendes menors, a l'alqueria de Benisalem. L'escriptura de Gilabert diu que pertania a la porció dels homes de Vic i les altres dues esmenten la concessió dels homes de Vic al bisbe de Mallorca. Els emfiteutes de Gilabert i Palou foren descrits com urbans, amb edificacions, segurament a l'assentament de l'antiga alqueria àrab de Benisalem.

Les tres famílies prosperen i creixen. Al final del segle XIII, després de viure dues generacions al poble, començaren a destacar. La mobilitat social fou una característica de l'època. Els nobles i cavallers dominaven a nivell illenc, però hi havia espai per persones sense privilegis per ascendir.

L'arcàngel Miquel mata Satanàs que està disfressat de drac dins la lletra 'M'. Les lletres 'historiades' formen un subgènere fascinant de l'escriptura manual. Els exemples de l'època medieval són massa nombrosos per comptar. De vegades es tracta d'un comentari o una petita narrativa. [Fig. 134]

Els Palou/Llorenç

Aquest nom és una font de confusió impossible de resoldre; primer, perquè hi havia dos cognoms molt similars: *Palau* i *Palou* a la parròquia, a més de branques diferents de Palou i Palau. Ni el recurs als documents llatins ens possibilita aclarir els noms i persones, perquè en aquesta llengua es confonen els noms Paloni i Palaciolo, també.***

Si això no fos suficient, una branca dels Palou canvià el seu cognom a *Llorenç*. No sabem perquè, però així s'aclariria almenys una línia familiar. Entre els beneficis

(*) El mateix o un parent d'un testimoni a l'acte de jurament a Alfons III el 1285? (RRV1)

(**) Per detalls d'aquests establiments vegeu el capítol 44, p. 407

(***) Vegeu els establiments transcrits a la biografia del primer bisbe, el llibre, *Ramon de Torrelles, primer bisbe de Mallorca*. (aquí, *Bisbe*) pàgines 64, 82 i 107 i RRV1 dels anys 1245 i 1256.

La lletra 'V' encara que no ho sembla. Frequentment les lletres són deformades per acomodar la imatge. Aquesta, d'una Bíblia, probablement de Provença, el 1250-75, il·lustra la història del profeta Hoser i la seva muller, Gomer. [Fig. 135]

menors a l'església parroquial declarats al Capbreu de Manresa a l'any 1395, hi trobem "Pere Llorenç per los bens que posseïx de na Jacmetà muller de Pere Palou, avia sua", i també "Pere Llorenç per los bens que posseïx de Tomas Palou, germà sua" (document conservat al Arxiu Capitular de la Seu de Mallorca).

Malauradament no varen anotar la data d'establiment del benefici. Ens vàrem trobar un nombre excepcional de 'Pere Llorenç'. Tanmateix el més concloent és aquest "11 març 1323. Pere Arbona ven a Pere Palou àlias Pere Llorenç un tros de terra a l'alqueria Alastoreyl, (Estorell?) per preu de 20 sous" (RRV2, p. 10).

Dos homes nus, dins la lletra 'Q' d'un manuscrit alemany de 1170-80. [Fig. 136]

El 1310 es menciona un "Llorenç Palou, habitador de l'alqueria Benissalem [...]" (RRV2, p.8). És evident que ell fou un prohoms, perquè la notícia continua "Pere Forner de Robines i Guillem Messeguer de Lloseta, reconeixen tenir en comanda de Jaume Perdigó, batle de la porció que fou de Gastó, 48 lliures per raó de 80 quarteres de blat que ell ha venut dels blats reials" (RRV2 p.8).

Fou just al moment de transició entre el règim senyorial i reial. El blat presumiblement era del delme.

Quasi tots els batles Llorenç compartien el nom Pere i el de batle no fou el seu únic càrrec a Binissalem al segle XIV quan Llorenç fou un cognom omnipresent als assumptes municipals tal com Bestart/d. Antigament hi havia dos casals de la família Llorenç a la vila i encara n'hi ha un en runes al carrer des Pou Bo (un lloc documentat des del segle XIV, però que segurament existia abans). L'altre, ara desaparegut, era a l'actual carrer de Laparra, contigu a la plassa, sempre el punt central de Binissalem.

Batles*

El cavaller Togores tenia el seu propi batle senyorial, malgrat el fet que alguns batles reials de la vila de Binissalem eren habitants de la seva cavalleria al segle XIV: Bartomeu i Cristòfol Planes i Jaume Linars eren batles reials com a veïns de Lloseta o Aiamans. L'església també mantenia un batle per administrar els seus béns a la parròquia, igual com la cavalleria de les Monges de Jonqueres. Segur que hi havia altres batles senyorials dels quals no en sabem el nom. Aquesta multiplicació de batles fou normal a l'època i la seva existència ha estat rememorada amb una certa nostàlgia per José Maria Quadrado al seu *Historia de la Conquesta*, "Los batles que nombraban para administrar justicia en sus dominios o 'capdalias', las curias que recaudaban sus censos y rentas, los

D'una Bíblia gegant, una lletra 'E' que il·lustra Moisès donant el Llibre de lleis al profeta Joshua. Data de l'inici del segle XIII. Aquí l'escena està girada per acomodar-se dins la lletra. [Fig. 137]

archivos que custodiaban sus documentos son profundas huellas que dejaron aquellos barones en el suelo y en la historia de nuestra isla, [...]" (1850, p. 438).

Tenim noms de batles al districte de Canarrossa del segle XIII, però no és sempre clar si representaven el rei o un senyor. Pere de Mayol/Maioles, 1242, fou batle de Felip Mayol, porcioner (RRV2, p.7) o, batle de Canarrossa (Capó, p.105). Guillem De Vilar, 1278, fou designat "batle de la porció de Gastó de Bearn". (RRV2, p. 7). Mayol i Vilar són cognoms, que es convertiren en llocs del municipi. Es Velar i Can Mayol són topònims encara emprats pels binissalemers. Llavors, com avui, alguna gent no deixava d'avançar en els seus interessos particulars mentre ocupava un càrrec a l'administració, encara que des de 1249 "los oficiales reales tenían prohibida la compra de bienes inmuebles" (Pau Gateura, 1982, p. 81).

A la dècada de 1280 a 90, tenim notícies d'un batle reial de la porció de Canarrossa

Dins la lletra 'D' el rei Salomó acompanya l'Arca de l'Aliança al temple de Jerusalem, una referència al salm 118-81. Al costat un simi amb un gran bossa i una òliba recorda al lector una dita medieval, 'jo debò ésser remunerat no pitjor que un simi, una òliba i un ase'. A baix, un ós imita un copista de música i llepa la seva ploma. [Fig. 138]

"1285.- Arnau de Burgues, batle major de Mallorca, en el seu llibre de comptes anota que Guillem Figuera, batle de Canarrossa*, ha passat comptes de la seva batlia del que ha rebut de justícies i altres coses, i descomptant les missions i el vuitè pel seu redelme queden per al Rei 4 ll., 14 sous i (.) diners" (RRV2, p.8).

El redelme fou un impost damunt la collita, cobrat després de la recaptació d'un altre impost, el delme, que afectava als productes agraris en percentatges variables. Així, sembla que al batle li tocava un 8 per cent de la collita que quedava al pagès després de passar els delmers. El redelme sempre va pertànyer a un oficial reial i és probable que la supervisió del procés de delmar i la recaptació del percentatge degut al rei fos la responsabilitat d'un batle reial.

El total dels diversos beneficis que quedaven pel rei el 1285 és interessant 94 sous i alguns diners. Pot semblar poca cosa, però el rei acostumava a recaptar així, de tothom en petites quantitats, per

(*) Segons Antonio Planas Rosselló, (1998. p. 7 i 8), Guillem Figuera ha estat Batle de Canarrossa des de l'any 1279, junt amb Jaume de Terrades. La família Figuera fou important a Binissalem al llarg del segle XIV).

(*) La paraula significa simplement el representant d'una autoritat més alta, apoderat perquè administrava béns i exercia justícia en el seu nom.

Dins una lletra 'a' un monjo prova el vi al celler mentre omplí la seva gerra. [Fig. 139]

una multitud d'imposts i serveis. El seu recaptador fou el batle i al batle reial d'una vila li arribava també el seu percentatge dels impostos i les multes.

A més del redelme, el batle reial rebia una tercera part de la recaptació pels bans imposats dins la seva jurisdicció, de justícies. Rebia subsidis per desplaçar-se, les *messions* esmentades més amunt i per altres coses. Igualment el batle pagava una llicència o impost al rei cada any; a 1327, tenim notícia, per exemple, "De Pere Terrassa, batle de Robines, 2 lliures, 17 sous i 4 diners" (RRV2, p. 10).

Podem identificar alguns dels primers batles elegits, que havien de ser veïnats. Són coneguts, de famílies que ja coneixem. Hem

Un monjo escrivia comença a treballar damunt un paper dins una lletra 'T' molt elegant. [Fig. 140]

anotat ja la gran preponderància de Bestard (10) i Llorenç (9) al llarg del segle XIV. (RRV2, p. 65). Al principi no sempre es canvia el batle cada any i hi havia molts repetidors en un i altre càrrec, perquè el grup de persones influent i econòmicament capacitat devia ser limitat; almenys a l'inici del segle. Els Figuera, Bover i Terrassa són altres famílies de Binissalem que apareixen una i altra vegada en càrrecs municipals. Una petita oligarquia local s'estava formant. (Vegeu p. 91 *Batles Reials 1311-1400*).

Una circumstància curiosa és la correlació entre les famílies que ocupaven més vegades els càrrecs municipals i les famílies que tenien un alt nombre de mascles. Tenir 3, 4, 5 o 6 mascles entre les edats de 16 i 60 l'any 1358 era gairebé un condemna a tenir almenys un batle reial a la família. Per exemple, en aquest any hi havia 6 Bestard, 5 Terrassa, 4 Gilabert i 4 Llorenç* (Juan Rosselló Lliteras, 1984). A part de tenir un nivell econòmic determinat i ser nombroses, les famílies presenten perfils socials diferents; per exemple, els Bestards no semblen haver estat una família força unida i alguns estaren constantment involucrats en causes de justícia, mentre els Gelabert, més discrets, quasi mai protagonitzaven notícies picaresques.

Responsabilitats del batle i del nou càrrec de mostassaf

Mentre hi havia diversos batles concurrents, la seva proliferació causava conflictes de competència. Una vegada que hi hagué l'administració municipal, s'establí una jerarquia; la resta de batles eren subsidiaris; 'de vara curta' mentre el batle reial era 'de vara llarga', com diuen (Bernat i Roca, Serra i Barceló,

Dins una lletra 'D', Sant Andreu està clavat a la seva creu. Prové d'un llibre de les vides dels sants del segle XIII. [Fig. 141]

1996, p.244). El batle reial, com suggereix el títol, fou nomenat pel rei o governador i portava la seva vara, amb l'escut reial, per tot el territori de la vila, de domini reial, senyorial o episcopal, mentre els altres només podien portar la vara dins l'àrea on el seu senyor tenia *domini*.

La primera responsabilitat d'un batle reial era la de rendir comptes dels ingressos reials de la seva batlia al Procurador reial, acte complert al segle XIV cada any, i dipositar el producte, una vegada deduït el seu percentatge. A mesura que augmentaven les seves competències, havia d'engrandir la seva cúria, l'equip d'oficials adjunts. Un escrivà fou la persona fonamental i imprescindible, no tan sols per les seves habilitats a l'hora de llegir i escriure documents, també com un assessor. Ell havia de ser notari "[...] y que prestaba técnico-jurídico al baile. De esta manera se

suplía la carencia de conocimientos jurídicos del batle, ya que este, aunque ejercía cierta jurisdicción carecía de asesor letrado" (Antonio Planas Rosselló, 1988, p. 34).

L'escrivà custodiava el segell i els llibres de la cúria. Diu Planas Rosselló, "La transcendencia de las actuaciones del escribano hace que pueda ser recusado por causa de sospechas" (1988, p.34).

Des de 1336 hi havia un mostassaf i almenys vers la fi del segle XIV un clavari per guardar els diners ingressats. No hi havia una clara delimitació de responsabilitats entre el mostassaf i batle i ambdós foren veïns. La mateixa persona podia ostentar ambdós càrrecs en diferents anys. Jaume Llinàs*, per exemple, fou mostassaf a l'any 1343 i batle el 1359 (RRV2, p. 13 i 65).

El mostassaf assumia responsabilitats que abans havia tingut el batle. Fou responsable dels camins, pous i torrents tal com de les aigües fecals. Controlava els mercats i el frau en pesos i mesures i gestionava el delme

Sostingut a la barra d'una lletra 'F', un comerciant (xinès?) observa des de la seva botiga. Aguanta la seva bossa amb fermesa. [Fig. 142]

(*) Un Jaume Llinars fou batle a l'any 1345. El 1345 o 6 Jaume Llinàs fou un dels quatre representants "elegits per anar al consell que havien de celebrar els jurats de Ciutat". (RRV2, p. 15). Aquest fou un càrrec significatiu, una de les primeres oportunitats dels prohoms forans per participar en deliberacions del govern de l'illa. És probable que aquest 'Llinàs' representés Lloseta i bé podia haver estat la mateixa persona que 'Llinars', però no ho sabem cert.

Un cometa dins la lletra 'C' d'una 'enciclopèdia' medieval, el *Omne Bonum*, 'Totes les coses bones'. [Fig. 143]

del bestiar, tema complicat per la mobilitat d'animals.

Amb la progressiva ampliació de les seves competències, el batle de Binissalem, a partir de 1343, es troba responsable de múltiples tasques en ésser el delegat reial en una vila desenvolupada. Ell vetlla per l'observança de les ordenances i imposa multes o *bans* als transgressors, actua com a jutge d'assumptes menors de persones lliures i d'esclaus, a més de confiscar armes prohibides, registrar les denúncies de delictes, fer enquestes per a testimonis i inculpatos d'algun delicte, perseguir bandolers i organitzar la defensa del poble.

Hi havia un sistema de vigilància, de fer talaia a punts d'entrada al poble per exemple, i sembla que a la plaça del Pou Bo una torre, o alguna altre elevació, permetia fer talaia de qui s'apropava a la vila pel camí de Ciutat.

Diu Antoni Planas Rosselló al seu article citat més amunt (1998, p. 20) que a vegades un batle fins i tot havia d'anar a lluitar contra forces enemigues al cap dels homes d'armes de la seva vila, portant l'estendard reial. En

tal cas, ell estava subordinat al capità, un militar. El batle no sols comandava, cada nit tenia l'obligació de fer ronda en persona pels carrers del poble en companyia d'almenys dos prohoms o dos saigs per assegurar-se que regnà la pau.

Mentre que el mostassaf era responsable del manteniment dels camins i fonts i la regulació del mercat, assegurar el subministrament de queviures era responsabilitat de la batlia, així com la conservació de l'església parroquial.

El batle havia d'administrar els cens reials i els cadastres de propietat, i una de les seves responsabilitats més delicades fou la jurisdicció damunt les fites i segregacions de finques, termes i camins, a més de resoldre disputes sobre aquests temes. Ell compartia aquesta tasca amb els jurats, la qual cosa, com es pot imaginar, conferia un enorme poder i també la possibilitat d'abús.

El batle fou responsable de la transmissió d'ordres i disposicions de les autoritats superiors, com per exemple, la prohibició de certs jocs. Ell es comunicava amb freqüència amb les altres autoritats i, segons Roman Piña Homs, (2003, tom 1, p. 43) fins i tot, fomentava festes i supervisava la instrucció primària. Ara per ara, no podem confirmar l'existència d'una escola a Binissalem als segles XIII i XIV.

Jurats i prohoms

Tot i les seves moltes tasques, el batle no governava el poble. Aquesta fou responsabilitat dels quatre jurats i el consell. Com diu Planas Rosselló "*El municipio se halla representado y administrado por los jurados y el Consell de la universidad de la villa, mientras que los bailes son órganos locales de la administración central con ciertas facultades de intervención en el gobierno municipal*" (1998, p.8).

Ambdues branques de l'administració comptaven amb l'ajuda i assessorament dels prohoms "*persones que gozan de la plenitud de derechos civiles y de reconocida preeminencia social, económica y cultural*" (Pau Cateura, 1982, p. 86).

Al llarg del segle XIV el nombre de persones, 'caps de família', que pagaven l'impost de fogatge a Binissalem oscil·lava entre 180-200 persones, cosa que pot donar un idea del borsí de veïns en teoria qualificats per servir com a batle, jurat, clavari, oïdor de comptes, mostassaf, conseller, síndic o simplement assessor-prohom. No es podia refusar la nominació a jurat; a batle, pot ser que sí. Possiblement hi havia una barrera formal de riquesa i per ésser batle tenien preferència els candidats adinerats o rics. No eren suficients les 10 lliures d'ingressos anuals que fou el mínim d'ingressos per ser obligat a pagar el fogatge. Així hi havia menys elegibles que simplement pagadors de l'impost.

FONTS CITADES.

- _Bisbe.
- _Capbreu de Manresa, 1405, document original guardat a l'arxiu capitular del seu de Mallorca.
- _RRV2
- _Josep Maria Quadrado, *Historia de la Conquesta de Mallorca*, 1850
- _Pau Cateura, *Política y Finanzas del Reino de Mallorca bajo Pedro IV de Aragón*, Institut d'estudis Baleàrics, 1982
- _Antonio Planas Rosselló, "Los Bailes Reales de las Villas de Mallorca", *BSAL* 54, 1998
- _Joan Rosselló Lliteras, *Els Homes d'Armes de Mallorca, (Llista de la Part Forana 1358)* Palma, 1984
- _Bernat i Roca, Margalida, Serra i Barceló, Jaume, "Aportar vara, reflexions sobre la pràctica senyorial...", *BSAL* 52, 1996
- _Roman Piña Homs, *Documents Cabdals del Regne de Mallorca, tom 1*, 2003.

Maximilià I, Emperador del Sacre Imperi Romanogermànic (1493-1519), com un nin aviciat, estudia entre altres alumnes mentre el distingit professor escriu a un llibre. Tot dins una lletra 'S'. [Fig. 144]

FIGURES CREANT BINISALEM

CAPÍTOL 21

- [134] Arundel 9, f 26v (1000-1150) Anglaterra, The British Library
- [135] Pàgina d'un bíblia (llibre de Hoser) (1275-1300) Provença (?)
- [136] Hrabanus Maurus, *De laudibus sanctae crucis* (1170-80) Alemanya, Harley MS 3045, f 12r, The British Library
- [137] Bíblia gegant, llibre de Joshua, (vers el 1285) França, Royal MS 1 C VII f.2v The British Library
- [138] *Bohun Psalter and Hours*, Egerton MS 3277, F.84r (1350-1400) Anglaterra, The British Library
- [139] *Li Livres dou Sant*, Le Regime du Corps, (vers el 1285) França, Sloane 2435, f. 44v, The British Library
- [140] (The life of a medieval scribe) <http://www.medievalists.net/2014/06/19/>, cap font
- [141] Wauchier de Denan, *Vides dels sants*, (segle XIII) França, MS Royal D VI, f 185r, The British Library
- [142] Roberto S. Lopez, "The Culture of the Medieval Merchant", www.medievalists.net, 21.02.2009, cap font
- [143] James le Palmer, *De Omne Bonum*, (1360-70) MS Royal 6 E VI, f 340v, The British Library
- [144] Alexander von Villedieu, *Doctrinale Puerorum* (segle XV) Österreichische Nationalbibliothek

Creant la vila de Binissalem

Un mosaic de cent-cinquanta anys del Regne de Mallorca,
des del 1231

Pel que fa a les imatges, fotografies i il·lustracions: Atès que algunes fotografies, imatges i il·lustracions contingudes en aquesta obra han estat realitzades per tercers, la reutilització i difusió d'aquestes no està coberta per la llicència Creative Commons ni per cap altra llicència, per la qual cosa la seva utilització serà responsabilitat de la persona que en faci ús. En cas que un tercer trobàs que en aquesta obra s'ha fet un ús no autoritzat de les seves imatges, fotografies o il·lustracions pregam que es posi en contacte amb info@creantbinissalem.com per a la seva retirada o correcció.